

Småglimt og minder fra sanatorierne gennem et halvt århundrede

af Hans Jacobsen

Min allerførste, men også meget periferiske berøring med de grønlandske børnesanatorier stammer fra oprejsen med grønlandsskibet „Hans Egede“ i marts 1926. Blandt de få passagerer til Grønland, der den gang rejste med grønlandsbådene, var en hyggelig, lun jysk tømrer, Jørgen Jensen. Han var ligesom jeg på vej til Sukkertoppen, hvor han året i forvejen sammen med en kollega og med bistand af grønlandsk arbejdskraft havde opført Grønlands første hjem for svage og forsømte børn.

Nu var hans egentlige opgave imidlertid opførelsen af en forlængelse til det gamle sygehus; men inden materialerne hertil ville ankomme med barkskibet „Ceres“, havde han en del småopgaver, man ikke havde nået på sanatoriet inden afrejsen med sidste skib 1925.

Jørgen Jensen flyttede af mangel på andet egnet logi ind på det kammer, han havde rømmet på sanatoriet det foregående efterår, og gled derfor automatisk ind som kostgænger hos forstanderinden, Ingeborg Mühlendorff, der havde overtaget ledelsen af institutionen ved ind-

vielsen efteråret 1925; hun boede sammen med sin moder, der var taget med til Grønland for at holde datteren med selskab og vel også gå lidt til hånd, for at hun ikke skulle føle sig alt for ensom i de fremmede omgivelser. Det skal lige bemærkes, at Frøken Mühlendorff (søster Ingeborg) senere kom til at hedde fru Jørgen Jensen (men det er en hel anden historie).

I datidens Grønland var vi kun ganske få „udsendte“, hvorfor vi meget naturligt kom hinanden mere ved på en hel anden måde, end man gør i nutidens Grønland, og sanatoriet med forstanderinde og børn gled rent selvfølgelig med ind i billedet. Vi fulgte alle med interesse og velvilje denne nyskabelses ve og vel og kom også jævnlig derop til en hyggelig sludder med kaffe og hjemmebagt.

Det var vel heller ikke helt uventet, at grønlænderne i begyndelsen betragtede denne nye institution med en vis reservation.

Lægen fandt mange forsømte børn i distriktet, børn der var kirtelsvage,

underernærede eller fra hjem hvor sygdom og fattigdom mindskede mulighederne for en sund opvækst, og forældrene fandt det helt i sin orden, at han tog dem med til sanatoriets røgt og pleje, især når vinteren gjorde det vanskeligt at holde sult og kulde borte fra hjemmet. Men om foråret, når solen havde fået så megen kraft, at sneen og isen begyndte at smelte, ja så krævede de deres børn tilbage; selv mindre børn kunne jo altid give en hånd med til børnepasning eller andet lettere arbejde, for slet ikke at tale om forældreløse børn man havde i pleje, de måtte selvfølgelig tilbage og kunne skam ikke tillade sig at holde ferie, når der var arbejde for dem i hjemmet.

En tragisk hændelse i 1928 var iøvrigt årsag til, at sanatoriet fik nogle flere pladser besat.

Et togtefartøj, der blev sejlet fra Danmark til Grønland, observerede et hvalådsel, da det var kommet et godt stykke op i Davisstrædet; det lykkedes med noget besvær at få en trosse fastgjort og bugsere det til det nærmeste udsted, Atangmik, hvor det blev modtaget af en jublende befolkning, der imødeså en lang ubekymret periode i kødorgiernes tegn; men ak, desværre endte det i en større tragedie. Kolossen viste sig desværre at være en kaskelothval, hvilket lagde den første dæmper på glædesudbruddet. Kødets på en sådan hval er så olieholdigt, at det er ganske uspiseligt; men hvad, så var der til gengæld masser af mattaq (hvalhud), alle tiders delikatesse. Nu var der desværre den omstændighed, at dyret var alt andet end frisk, men derfor mente man vel næppe, at huden behøvede at have lidt

skade af den begyndende indvendige forrådnelse, ja muligt ville det endog være et ekstra raffinement. Man gik derfor efter nogen tids diskussion igang med knivene, nogen heldigvis med tilbageholden forsigtighed, andre derimod tilsidesatte alle forsigtighedsregler, hvilket resulterede i, at de inden aften vred sig i kraftige mavekramper. De forsigtige, der kun havde spist huden fra halepartiet, overlevede – men orgiet endte desværre med det katastrofale resultat, at mange døde af maveforgiftningen, og sanatoriet tog sig af de børn, der havde mistet alle deres pårørende.

I en af Grønlands skønneste omgivelser blev Umanaq's sanatorium som det næste i rækken bygget. Dette blev ligesom det var tilfældet med dets forgænger i Sukkertoppen, placeret på et højt beliggende terrain, og her havde man den mest pragtfulde udsigt over havnen og videre ind mod de isfyldte fjordgrene og Storøen flankeret af kæmpemæssige isfjelde. Også dette sanatorium kom straks til at afhjælpe et stort savn, idet sælfangsten, der altid havde været hovederhvervet i denne del af Nordgrønland, på dette tidspunkt var i så stærk tilbagegang, at det i mange tilfælde begyndte at knibe med at holde sulten borte i de dårlige fangstperioder.

De idylliske forhold på dette sanatorium blev en vinterdag afbrudt af en tragisk hændelse. Da jeg imidlertid på dette tidspunkt opholdt mig ved Marmorilik, beliggende i bunden af en af de nordlige fjorde, og derfor ikke havde begivenheden helt inde på livet, vil jeg holde mig til præsten, Svejstrup Niensens beretning herom.

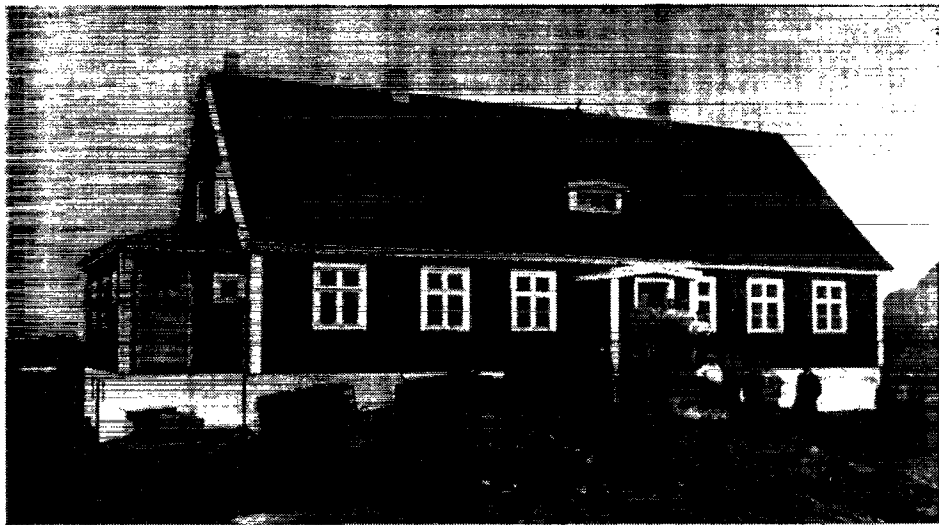
Den 15. december 1939, en af de almindelige, triste mørketidsdage, som man ellers ikke ville fæstne sig ved, står desuagtet frem i erindringen helt op til idag på grund af den begivenhed eller ulykke, som ramte alle i Umanaq, ikke alene de, det gik ud over, men mellem alle grønlandere som danske føltes det som noget personligt.

Forstanderinden Elise Løve-Østerbye og assistenten Esther Balle var inviteret til barselskilde hos præsten, men ville først gå en tur med sanatoriebørnene ud til vandsøen bag byen. Dette var den gang et almindeligt mål for en daglig spadseretur, som man rent helbredsmæssigt ofrede på sig i disse mørke, triste dage. Når sneen dækkede den islagte sø, var den jævn at gå på, og man fik lige den bid frisk luft og motion, som man havde behov for.

Medens man sad afventende hos præsten, genlød byen pludselig af ildevars-lende råben og skrigen, man sprang til

vinduerne, men da de uhyggelige råb gentog sig, fór man ud i halvmørket og erfarede noget usammenhængende om katastrofen; men da var man allerede på vej til sygehuset med de ilde tilredte mennesker. Et kobbel hunde, 13 i tallet, omstrefjende på vandsøen, havde kastet sig over børnene og de 2 damer. Da alarmen blev slået af den unge mand, som først kom til og med det største besvær og med fare for selv at blive offer for hundenes galskab fik holdt hundene på afstand, indtil yderligere hjælp kom til, var skaden allerede sket, og der herskede ingen tvivl om, hvilket udfald denne katastrofe kunne have fået, hvis hjælpen ikke netop var kommet i dette øjeblik. Man kan forstå den rædsel, det må have været for såvel børnene som de voksne, og man må beundre det heltemod og den selvopofrelse, der blev udvist for at redde børnene på bekostning af de lidelser, de selv pådrog sig. Værst gik det ud over de 2

Børnesanatoriet i Umanak omkring 1930.

damer og en 12-årig dreng, som tappert stod last og brast i den fortvivlede ulige kamp, der frigjorde de mindre børn, så de kunne løbe i sikkerhed, medens de 3 kæmpede en håbløs kamp mod de rasende hunde. Mange dage svævede de 2 damer i livsfare, Elise Løve-Østerbye havde fået meget dybe bidsår over det meste af kroppen, medens Esther Balle desuden havde fået flænger i ansigtet. Drengen, der var delvis skalperet, slap hurtigst fra overfaldet uden mén, selv om han også i starten var ret ilde medtaget. Løve-Østerbye genvandt aldrig helt helbredet, og læsionerne har uden tvivl været medvirkende til at afkorte hendes liv. Hun blev senere forflyttet til sanatoriet i Sukkertoppen, her døde hun og ligger begravet der. Esther Balle måtte til USA for at gennemgå en plastisk operation, her blev hun det meste af krigen og blev senere indrulleret i US Army som løjtnant. Efter krigen vendte hun tilbage til Grønland, hvor hun som øvrige medlemmer af familien Balle har følt trang til at lægge sin gerning, og her gør hun stadig tjeneste som sygeplejerske.

Det sanatorium, jeg på en ganske naturlig måde har haft størst tilknytning til, blev opført i Jakobshavn årene 1949-50, samtidig med at jeg startede min ti-årige tjenestetid ved dette skønne og eftertragtede sted.

Her ligesom ved alle de øvrige sanatorier har jeg haft lejlighed til at beundre de skiftende forstanderinder, der alle har været i besiddelse af en vidunderlig evne til at skabe en tryk og kærlig atmosfære om børnene og med liv og sjæl er gået op i deres betroede

Elise Løve-Østerbye.

arbejde med at skabe et hjem for de ofte små, forskræmte, magre og i mange måder forsømte børn. Disse blev i løbet af forbavsende kort tid ved kærlig pleje, hygiejne og regelmæssige, nærrende måltider forvandlet til muntre, buttede roltinger, struttende af liv og velvære.

I 1969 havde jeg fornøjelsen som guide at præsentere Umanaq sanatorium for nogle turister. Vi blev meget gæstfrit modtaget af forstanderinden, der med stolthed viste de besøgende rundt overalt. Turisterne blev så begejstrede for dette besøg, at de udtalte, at det havde været een af de største oplevelser på hele turen – større ros kan man vel næppe afslutte denne omtale med.

Der hersker næppe tvivl om, at mange af de børn, der fandt et trygt hjem på sanatorierne, voksede op til nyttige borgere, vel rustet til at imødegå mange af de fristelser, som nytiden desværre i alt for høj grad stiller de svagere sjæle overfor.